

Prirodopisno - natoroznansko polje.

Kuhinjska sol.

Radovan je imel to lepo navado, da je svoje otroke najrajše soznanjal s tacimi prirodninami, ki so ljudem neobhodno potrebne in jih skoraj vsak dan pred očmi imamo. Necega dne — bilo je po večerji — reče svojim otrokom: „Otroci, kdo mi zna povedati stvar, ki jo imamo tukaj na mizi, ki pa ni jed, a vendar jo rabimo malo ne pri vsakej jédi?“

Prvi se oglasi Mirko ter pravi: „Oče, jaz jo užé imam, to je sol.“

Oče: Povódil si; sol je ljudem za hrano neobhodno potrebna, da-si je ne rabimo kakor jed, nego rabimo jo le kot začimbo pri jedilih. Tudi živina dobiva solí, ki jo pije v vodi raztopljeno, ali jo pa liže. — Nu, zdaj bi rad znal, kako pridobivamo kuhinjske sol, to je óno sol, ki nam dela jedí okusne in užitne.

Barica: Jaz sem čula, ne vem užé kje, da kuhinjsko sol kopljejo iz zemlje.

Mirko: Nam so pa gosp. učitelj pripovedovali v soli o solinah pri Vielički. Soline, to so velike solne jame, v katerih kopljejo sol.

Oče: Ali mi znaš povedati, kje je Vielička?

Mirko: Vielička je v Galiciji blizu mesta Krakova.

Oče: Dobro si povedal in veseli me, da se tako pridno učiš. Vielička je kraj v galíškej kraljevíni ne daleč od Krakova, ki je bilo nekđaj prestolno mesto poljskih kraljev. Tu so največje solne jame, ki dajó na leto neizmerno *mного solí*.

Ivanko: A jaz sem bral, da so v nekaterih krajih naše zemlje velike skale, ki so iz samih trdih solnih kamenov. Ta slankamen kopljejo in lomijo rudokopí kakor kako drugo rudo.

Oče: Tudi to je res. Našo navadno sol, ki jo tudi kaméno ali kuhinjsko sol imenujemo, pridobivamo po različnih potih. Nahaja se v zemlji v brezkončnih zalogah popolnem čista v podobi trdega kámena, ali je pa zmešana z družimi deli, posebno z glinastim mavcem in slano glino. V prvem slučaju jo kopljejo in lomijo rudokopí kakor kako drugo rudo. Takó pri Cardoni na Španskem, kjer se nahajajo neizmerni skladovi kaméne solí. Tu se dviga solna pečina preko 160 metrov visoka, ki ima na okoli dobre 3 ure hodá. K višku moleči vrhovi te velikanske pečine so čista kaména sol. Ali take čiste solí se le malo dobí na zemlji; po največ je treba sol iz zemlje kopati, kakor se to godí pri Vielički in Bohniji, ki je tudi kraj v galíškej kraljevíni. Ta kaména sol je razkólna in se dá v kocke deliti, svetí se kakor steklo in je največ bela, ako se čista dobí; drugače je pa tudi rumene, vijolčaste in modre barve, ako je namreč pomešana z družimi rudninami.

Sol se dobiva tudi iz slanah studencev, kateri ali sami odtekajo po svojih strugah ali se pa po cevéh iztrombajo. Taka studenčna sol je najčistejša in najboljša. Da se sol iz vode odloči, napelje se slanica, rekši raztopljená sol na razloženo véjevje ali protje, da voda počasi prekapljá in izpuhti.

Tako očiščeno slanico napeljejo potem po cevéh v velik kotel, pod katerim kurijo dotlej, da vsa voda povrè in izhlapi, a sol se na dno v podobi prahú seséde. Potem denejo sol s primernimi lopaticami v pripravljene košare, katere postavijo v vročo sobo. Tukaj se izgubi poslednja vlaga iz solí, sol se posuší ter se lahko takój razpošilja.

Mirko: Oče, jaz vse to umejem, kako se sol prireja, ker sem o tem uže mnogo slišal v šoli.

Oče: Nu, pa nam ti povédi, kaj si slišal v šoli o tem.

Mirko: Sol se raztopí v vodi, to je vsacemu znano. Ako denemo nekoliko solí v kupico vode, takój se sol izgubi, da je ne vidimo, ker se je raztopila. A voda, ki ní imela poprej nobenega okusa, postala je zdaj slana. Taka slanica (slana voda) izvira tudi iz zemlje na mnogih krajih. Zdaj je treba samo na to delati, da se raztopljená sol od vode odločí in se utrdi. A to se zgodi s tem, ako se voda z gorkoto izpremeni v paro.

Vsako vé, da voda izpuhteva, in to tem hitreje, čím gorkejša je. Kadar pa voda vré, takrat se izpremeni v paro (soparo). Čvrsta sol, ki se je v vodi raztopila, seséde se v posodi na dno in se strdí. V ta namen izkopljejo v solnih rudnikih velike prostore, v katere vodo napuščajo, da sol raztaplja. To vodo imenujejo slanico. Čez nekaj dni, kadar mislijo, da se je voda solí nasítila, napeljejo vodo po lesenih cevéh v velike kotle, ki držé po več sto hektolitrov. Pod te kotle kurijo potlej tako dolgo, da voda v kotlih izpuhti, a sol ostane na dnu. Ko je slanica iz rudnika izpeljana, novič napeljejo vode vanj, in vse to se ponavlja po večkrat, dokler se ne bojé, da bi se jim prevelik prostor ne zrušil.

Oče: Prepričan sem, da vso to stvar dobro umeješ. — A zdaj nam povédi ti Barica, po čem se prodaja kilo solí?

Barica: Kilo solí se prodaje po 12 kr.

Oče: Zdaj vam naj povem, da ima tudi morje mnogo raztopljené soli v sebi, zato se pa tudi iz morja sol dobiva; táko sol imenujemo morsko sol, ki je pa manj bela od navadne kuhinjske solí. Na nizkih in vročih morskih bregovih napeljejo morsko vodo v široke, plitve jame, gredice imenovane, kjer solnèna gorkota in gorki vetrovi vodo izparívajo, a sol ostane. Taka morska sol se mora potem še čistíti, a nikoli ní tako čista kakor óna iz solín.

Tukaj vam moram še povedati, da na nekaterih krajih naše zemlje, posebno v Azijatskih stepah, na Atlasu v Afriki in v južnej Ameriki izvetruje toliko kuhinjske solí iz tal, da so nekateri ondotni kraji ž njo pokriti, kakor da bi sneg padel po njih. V Arabiji je toliko solí, da ž njo zidajo hiše. Znamenita je tudi ravnica pri Dankali v Abisiniji, kjer na štiri dni hodá zemljo pokriva sol, bela kakor sneg.

Ivan ko: Imamo tedaj štiri vrste soli: 1) Kaméno, 2) studenčno, 3) morsko in 4) stepno sol.

Oče: Med vsemi evropskimi državami ima avstrijsko-ogrska monarhija največ kuhinjske solí. Največji zakladi nam je dohajajo iz solín pri Vielički in Bohniji v gališkej kraljevini; dalje je dobivamo nekoliko tudi iz gorenje Avstrije, iz Salcburškega, Štajerskega, Tirolskega, Bukovine in nekoliko tudi iz Ogerskega. Ker ima naše cesarstvo tako bogato zalogo kuhinjske solí,

zato lahko oskrbuje z njo vse svoje kronovine, ter jo še lahko prodaje kakor blagó v druge države. Rusija, Prusija in Švica dobivajo sol po največ od nas.

Prodaja soli se imenuje državni monopol, ki daje samo cislejtanskim deželam vsako leto do 16 milijonov goldinarjev čistega dohodka.

Mirko: Temu se ni čuditi, ker je sol neobhodno potrebna vsacemu človeku.

Oče: Sol potrebujemo v začimbo jedí, nečista sol se pa poklada tudi živini, ki jo prav rada liže. Dalje potrebujejo mnogi obrtniki sol pri izdelovanji svojih izdelkov.

Barica: In kakó bi si mogli zelje okisati brez soli?

Ivanko: Sol tudi brani, da meso ne zadáhne in se ne spridi.

Mirko: Pri starih Slovanih je bila navada, ki se še danes nahaja pri nekaterih slovanskih rodovih, da so tujcu, ki ga so sprejeli kot gosta, ponudili kruha in soli v znamenje posebnega prijateljstva. S tem so hoteli pokazati, da je sol kakor kruh neobhodno potrebna, da si ohranimo življenje.

Iv. Tomšič.

Razne stvari.

Slovstvene stvari.

* Poezije. Zložil S. Gregorčič I. V Ljubljani. Založil Ig. Gruntar; tiskala Klein in Kovač. 1882. 8°. 160 str. — To je náslav najnovejšej knjigi, katero slovenski narod gotovo z največjim veseljem pozdravlja. Sloveči naš slovenski pesnik, ki je bil dozdaj le pod imenom X. znan, dal je svoje divne poezije v posebnej knjigi na svitlo, katero je v krasnej obliki natisnila Klein in Kovačeva tiskarna v Ljubljani. Za danes omenimo le toliko, da vsak, kdor premore 1 gl., naj si naroči to prekrasno knjigo, ki je gotovo na diko in slavo našemu domačemu slovstvu. Naročila naj se pošiljajo gosp. Ign. Gruntarju, c. kr. notarju v Logatecu (Loitsch). Cena knjigi s poštnino vred je 1 gl., 10 kr.

* Savka i Stanko. Izvorna pripoved napisao Davorin Trstenjak. U Zagrebu. Nakladom hrv. pod. knjiž. sbora 1882. 8°. 219 str. — Takó se zove jako elegantna knjižica za hrvatsko odraslo mladino. Čitateljem našega „Vrtca,“ ki so hrvaščine zmožni, živo priporočamo to zalo knjižico, ki velja s poštnino vred 65 kr. in se dobiva v knjižari Lav. Hartmana i družbe u Zagrebu (A gram).

* Pesmaridica po številkah za nežno mladino. Sestavil A. Foerster. V Ljubljani, 1882. Založil in natisnil R. Milic. Cena 15 kr., po pošti 17 kr. — To knjižico priporočamo vsem gg. učiteljem petja, ker se po ujetem navódu otroci igraje pripravljajo za petje po notah.

Odgonetke uganeke v 4. „Vrtčevem“ listu.

1. Rosa, ker pokriva hribe in doline; 2. Voda, sneg in leđ; 3. Prsti na roci in jezik; 4. Starši; 5. Cesarjeva uho; 6. Kateri še živi; 7. Ledenim na oknu; 8. Oči; 9. Želod in hrast; 10. Mačice na vrbi.

Na znanje. V III. zvezku „Knjižnice za slovensko mladino“ izdali bomo prelepo povest od Svetlana pod naslovom „Sreča v nesreči ali čudna zgodba dveh dvoččekov,“ ki jo je spisal nekdanji Višnjagorski župnik Janex Ziegler. Ta knjižica je bila užé 1836. leta natisnena, a danes je užé jako redka prikazen. Ker je užé davno bila obča želja, da bi se ta knjižica novič spravila na svitlo, zatorej mislimo, da bomo vsem našim naročnikom najbolj ustregli, ako spravimo to knjižico zopet na dan. Do mesca julija bođe knjižica dotiskana in takoj jo bomo jeli razpošiljati vsem ónim, ki so se na III. zvezek naročili.

Ured. „Vrtčev.“

„Vrtec“ izhaja 1. dné vsacega meseca, in stoji za vsa leto 2 gl. 60 kr.; za pol leta 1 gl. 30 kr. Napis: Uredništvo „Vrtčev.“ mestni trg, šte. 9 v Ljubljani (Lalbach).

Izdatelj, založnik in urednik Ivan Tomšič. — Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani.